

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДЕЯКИХ РЕЗУЛЬТАТІВ, ОДЕРЖАНИХ ПРИ ВИКОНАННІ ДОГОВОРУ НА ПРОВЕДЕННЯ НДДКР

Ірина Рудченко,

молодший науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Більшість об'єктів права інтелектуальної власності, що створюються сьогодні, пов'язані з реалізацією не лише цивільно-правових, але й трудових відносин. Необхідність і актуальність дослідження питання розподілу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, підстави виникнення таких прав у межах виконання договору на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, пов'язані з практичними проблемами, які необхідно вирішувати, застосовуючи правові норми, що регулюють не лише питання правового регулювання договорів на виконання НДДКР, але й норми, які регламентують розподіл прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з виконанням трудового договору.

Створення наукомісткої продукції передбачає великі фінансові витрати. В умовах обмеженості коштів замовник за договором на виконання НДДКР бере на себе витрати, пов'язані зі створенням результатів науково-технічної діяльності, зокрема й, у пріоритетних галузях науки та техніки. У зв'язку з цим дослідження правового регулювання створення результатів інтелектуальної діяльності в галузях науки й техніки, дослідження правової природи таких відносин і розподіл прав на отримані результати є особливо актуальними [1].

Проблеми правового регулювання виконання НДДКР та технологічних робіт, а також правового режиму служ-

бових об'єктів права інтелектуальної власності, були предметом дослідження таких науковців: Ч. Азімов, Г. Андрощук, Е. Гаврилов, В. Дозорцев, Ю. Капіца, О. Кохановська, А. Красильникова, Н. Кузнецова, В. Луць, Н. Мироненко, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, О. Сергеев, Б. Прахов, В. Щербина та ін.

Мета цієї статті полягає в розробці рекомендацій практичного подолання проблемних питань щодо розподілу прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені при виконанні трудового договору у межах договору на проведення НДДКР.

Цивільний кодекс України визначає договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт як самостійну цивільно-договірну конструкцію, яка за своєю правовою природою належить до договорів підрядного типу. Стаття 892 ЦК України [2] встановлює, що цей договір може охоплювати весь цикл проведення наукових досліджень, розробку та виготовлення зразків або його певні етапи і передбачає, що за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу й оплатити її. На відміну від договору підряду, предметом якого є конкрет-

ний матеріалізований результат праці підрядника, що має певне речове відтворення та виконується з матеріалів сторін і за завданням замовника [3], предметом договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт є творчий пошук, результат якого не завжди можливо передбачити [4]. При цьому неможливість досягнення очікуваного результату (визначених в договорі вимог до наукової розробки, технічних вимог до зразка нового виробу чи технології) виконуваних науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, визнається законом (ст. 899 ЦК України), як один з належних варіантів виконання договору за умови, що таке сталося з об'єктивних причин, не з вини виконавця. Відповідно до вказаної правової норми, наслідком неможливості досягнення результату в процесі проведення науково-дослідних робіт унаслідок обставин, які не залежать від виконавця, на замовника, за завданням якого проводилися роботи, покладається обов'язок оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачений договором результат, але не вище за відповідну частину ціни робіт, визначену договором.

Зазвичай, договором на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт опосередковуються відносини, пов'язані з науковим пошуком та проведенням досліджень, зі створення нових результатів творчої, інтелектуальної діяльності, до яких передусім, належить науково-технічна продукція у вигляді нової технології, нових пристроїв, нових матеріалів тощо, а також безпосередньо розробка, проведення досліджень по створенню вказаних результатів [1]. Отож, будь-які результати науково-технічної діяльності, отримані у процесі виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, які спрямовані на створення нової техніки й технологій, за своєю

суттю є творчими, інтелектуальними результатами [5], умови використання та правової охорони яких за наявності ознак об'єктів права інтелектуальної власності визначаються законом [4].

Специфічною особливістю договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт є те, що він укладається з приводу ще не існуючого творчого, інтелектуального результату. Отриманий результат може містити не лише патентоздатні технічні чи технологічні рішення, але й об'єкти авторського права, наприклад, наукові твори, і навіть наукові відкриття. При створенні у процесі виконання договору з НДДКР об'єктів, які підлягають правовій охороні за правилами авторського права, за наявності в договорі умов щодо реалізації ще не існуючої майнової правомочності з використання об'єкта авторського права, вказаний договір на виконання НДДКР та технологічних робіт набуває рис договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, який зазвичай, укладається щодо об'єктів авторського права та об'єктів суміжного права. Якщо інше не передбачено договором, то відповідно до вимог ст. 430 ЦК України, майнові права інтелектуальної власності на створений на замовлення твір належать творцеві та замовникові спільно. Це первісна договірна позиція.

Водночас виключено можливість укладення самостійного договору на замовленням щодо таких об'єктів промислової власності, як наприклад, винаходи. Саме отримання результату творчої, інтелектуальної діяльності, який може містити в собі патентоздатні технологічні й технічні рішення, на замовлення іншої особи регулюється не договором замовлення, а договором на виконання НДДКР і технологічних робіт.

Суб'єктом наукової, технічної творчості, тобто особою, що безпосередньо генерує, творить «інтелектуальний ре-

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

зультат» є, безумовно, людина — фізична особа, творчою працею якої такий результат створюється. Саме фізична особа — первинний власник абсолютних прав інтелектуальної власності на об'єкт права інтелектуальної власності з моменту його створення чи реєстрації. Частина 1 ст. 421 ЦК України суб'єктом права інтелектуальної власності визнає творця (творців) об'єкта права інтелектуальної власності (автора, виконавця, винахідника тощо) та інших осіб, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до Цивільного кодексу України, іншого закону чи договору.

Відповідно до цивільного законодавства, виконавцем за договором на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт може бути як дієздатна фізична так і юридична особи. За загальним правилом, виконавцями є наукові інститути, дослідницькі, конструкторські, технологічні центри, навчальні заклади, академічні наукові установи. Зазвичай, саме юридичні особи є стороною договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт та мають права і обов'язки виконавця договору. Однак безпосередньо всі роботи виконують фізичні особи, що перебувають у трудових відносинах з цими організаціями як з роботодавцями та виконують роботи в межах виконання трудових функцій відповідно до трудового договору за завданням роботодавця.

Правовий режим результатів науково-технічної діяльності, отриманих фізичною особою у зв'язку з виконанням ним трудового договору, подібний до правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності, створених за замовленням, а власне об'єкт є службовим [1], оскільки працівники проводять роботи за безпосереднім завданням їхнього роботодавця.

Регулювання правовідносин, пов'язаних зі створенням об'єктів права

інтелектуальної власності, коли автор (творець) перебуває у відносинах трудового найму, має певні особливості, встановлені в Цивільному кодексі України. Службові результати, серед яких може бути твір або винахід, створюється творчою, інтелектуальною працею фізичної особи (працівника), що на умовах, зафіксованих у договорі, здійснює для іншої сторони (роботодавця) діяльність, результати якої належать до сфери інтересів і діяльності роботодавця [6].

Оскільки трудовий договір у національній доктрині права належать до сфери впливу виключно трудового права, то до прийняття Цивільного кодексу України запозичені правові конструкції вимагали додаткової аргументації щодо створення механізму співвідношення цивільно-правових відносин, які виникають у зв'язку зі створенням і використанням об'єктів права інтелектуальної власності, набуттям та захистом права інтелектуальної власності, з трудовими відносинами, зумовленими трудовим договором, який існує між творцем (автором) і роботодавцем [7].

У ст. 429 ЦК України цивільно-правові й трудові відносини врегульовані через призму права інтелектуальної власності на результат творчої, інтелектуальної діяльності, що належить працівникові. Вказана правова норма спрямована на врегулювання особливого випадку створення об'єкта права інтелектуальної власності, а саме коли творча інтелектуальна діяльність фізичної особи збігається з його трудовими обов'язками, коли власне трудова діяльність вимагає від працівника відповідної професійної підготовки до здійснення творчої, інтелектуальної праці, що пов'язана з виконанням його посадових обов'язків. Отож, при застосуванні цієї статті потрібно виходити з того, що працівник є автором, який створив об'єкт права інтелектуальної власності, але не за власною ініціативою, а в процесі

виконання своєї трудової функції, характерною особливістю якої є творчий, інтелектуальний характер. З цього випливає, що права інтелектуальної власності автора — працівника на об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема й створеного при виконанні договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, в повному обсязі виникають або з факту його створення, або з факту реєстрації об'єкта права інтелектуальної власності. Тож у разі створення об'єкта права інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням трудового договору працівник зобов'язаний довести до відома роботодавця факт створення ним такого об'єкта. Унормування такого обов'язку працівника — сфера врегулювання трудових відносин, а саме є однією з особливих умов трудового договору (контракту). Факт сповіщення працівником роботодавця про створення об'єкта права інтелектуальної власності, своєю чергою, тягне для роботодавця обов'язок унормувати відносини права інтелектуальної власності з працівником.

Працівник і роботодавець є суб'єктами трудового договору, при цьому роботодавець є не тільки власником засобів виробництва, а і юридично оформлений цивільним правом суб'єкт цивільного обороту — юридична чи фізична особа, що має юридичний статус підприємця, де або в якій працює працівник.

Наявність укладеного договору про виконання НДДКР, покладає на роботодавця, що виступає виконавцем вказаних робіт за завданням і за рахунок замовника і, за результатами проведення яких можливо отримання патенто- й охоронозданих результатів, враховувати умови, трудових та цивільно-правових договорів, укладених з працівниками виконавця. Цей обов'язок роботодавця по відношенню до працівника є сферою регулювання трудового права, в цьому випадку — трудового договору (контракту).

А врегулювання права інтелектуальної власності — це сфера дії цивільно-правових відносин [7].

Стаття 429 ЦК України встановлює правовий режим майнових прав інтелектуальної власності на результати творчої праці, що створені у зв'язку з виконанням трудового договору. Суб'єктами цих прав є працівник як сторона трудового договору, що виконує трудову функцію, та роботодавець як організатор проведення робіт. Підстави виникнення цих прав, їхній зміст для кожної зі сторін визначають правову природу майнових прав інтелектуальної власності для кожного із суб'єктів. Підстави виникнення права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права, права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок та інші об'єкти промислової власності різні, тому їх необхідно розглядати диференційовано.

Авторське право виникає в момент створення твору за умови вираження його в об'єктованій формі. Автор твору є первинним суб'єктом авторського права як особистість, як індивідуальність, незалежно від підстави, спонукання створення творчого результату, матеріального внеску. Авторів належать особисті немайнові права, насамперед, право авторства, яке визначає особистісний характер походження права на інтелектуальний продукт і не залежить від соціального статусу особи. Така позиція властива континентальній правовій системі. Для країн загального права характерно відокремлення майнових прав від особистості автора, можлива ситуація, коли автором «службового» твору визнається роботодавець.

Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Парижський акт від 24.07.1971 року, змінений 02.10.1979 року) [8], яка набрала чинності для України 25.10.1995 року [9], авторські права належать авторові чи його правона-

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

ступнику, якому права переходять від їхнього первинного власника — від автора. Суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності як різновид цивільних прав можуть бути передані тільки на цивільно-правовій основі — або за законом, або за договором. При цьому, мова не йде про трудовий договір, адже виникнення та перехід цивільних прав нормами трудового права не регулюється.

Якщо порівнювати цивільно-правовий і трудовий договори за суб'єктивним складом із застосуванням термінології ст. 429 ЦК України, то стає очевидним, що однією зі сторін у цих договорах визнається юридична особа, інший суб'єкт підприємницької діяльності. Другою зі сторін у цивільно-правовому договорі є автор як творча особистість, трудового — працівник як носій обов'язків, властивих конкретній посаді, які може виконувати будь-яка фізична особа, що має необхідну освіту та кваліфікацію. Загальною стороною цих двох договорів є фізична особа, проте фізична особа трудового договору уніфікована трудовими (посадовими) обов'язками, цивільно-правового — має риси творчої індивідуальності.

У цьому випадку трудові (посадові) обов'язки потрібно розглядати як правову та фактично первинну основу створення об'єкта права інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням трудового договору (предмет якого може конкретизуватись у відповідному завданні, що його отримує працівник від роботодавця), а не як підставу набуття майнових прав на об'єкт юридичною особою чи фізичною особою, де або в якій працює творець. Предметом такого завдання (предметом трудового договору) може бути і створення конкретного результату, що буде кваліфікуючою ознакою для визначення природи та меж визнання вказаного об'єкта таким, що створений при виконанні трудового договору. Це дає підстави обмежити розширюваль-

не тлумачення визначення «службовий об'єкт», поширюючи це поняття не на всі твори, що їх працівник створив, перебуваючи у трудових відносинах з роботодавцем, а тільки на ті, які працівник створив за трудовим завданням роботодавця. Це своєрідне замовлення роботодавця на майбутній твір, який буде створений працівником.

Підставою виникнення майнових прав інтелектуальної власності в роботодавця — юридичної та фізичної особи-підприємця — є тільки цивільно-правовий договір. Винятком є перехід прав юридичної особи до правонаступника при припиненні діяльності юридичної особи та перехід прав від фізичної особи-підприємця в разі його смерті до спадкоємців.

Трудовий договір є лише преюдицією для укладання цивільно-правового договору як підстава для переходу цивільних прав і обов'язків до іншої особи. Він укладається з автором, фізичною особою, що є стороною трудового договору. При передачі майнових прав інтелектуальної власності автор (творець) як первинний суб'єкт права інтелектуальної власності на відповідний об'єкт, виражає згоду на поступку правами роботодавцеві — іншій стороні. І лише за наявності такого договору між роботодавцем і працівником, роботодавець набуває прав володільця створених об'єктів права інтелектуальної власності. Це, своєю чергою, надає йому підстави на розпорядження правами на результати, що мають ознаки об'єктів права інтелектуальної власності та створені при виконанні науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт у межах договорів на НДДКР як стороні такого договору. Тобто лише в такому разі умови договору щодо розпорядження правами на об'єкти права інтелектуальної власності, що були отримані як результат виконання договорів на проведення науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, будуть дійсними.

Цивільно-правова природа розподілу майнових прав інтелектуальної власності між роботодавцем і працівником проявляється у диспозитивно-му характері ст. 429 ЦК України.

Розподіл вищевказаних прав на вимогу закону повинен вирішуватися сторонами на договірній основі. В основі правової природи прав автора на об'єкти права інтелектуальної власності покладена презумпція авторства. В основі правової природи прав роботодавця як юридичної особи на об'єкт права інтелектуальної власності — договір. Автор уступає свої суб'єктивні майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності роботодавцеві повністю або частково. Роботодавець є правонаступником автора, його права похідні від прав автора. Диспозитивний характер статті дозволяє сторонам на власний розсуд розподілити майнові права інтелектуальної власності між собою, укладаючи окремий цивільно-правовий договір. Однак, якщо сторони не визначили в цивільно-правовому договорі умови розподілу між собою майнових прав інтелектуальної власності, вступає в дію вимога статті, а саме: право інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові та роботодавцеві спільно. З цього випливає що, наприклад, якщо в договорі між роботодавцем і працівником не передбачений інший розподіл майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності, то вони мають однакові права як на отримання патенту, так і на використання такого об'єкта. Виходячи з природи спільного права інтелектуальної власності на результат творчої, інтелектуальної діяльності, варто зазначити необхідність наявності згоди іншої сторони у випадку реалізації майнового права інтелектуальної власності кожною із сторін самостійно.

Що стосується таких об'єктів права інтелектуальної власності, як винахід, корисна модель, промисловий зразок,

то для них характерний інший порядок реалізації майнових прав інтелектуальної власності щодо об'єкта права інтелектуальної власності, патент на який належить декільком особам.

Здійснення спільного права інтелектуальної власності залежить від особливостей об'єкта, що знайшло своє відображення в спеціальному законодавстві. Наприклад, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», за відсутності між сторонами угоди кожен суб'єкт спільного права інтелектуальної власності на власний розсуд може використовувати винахід (корисну модель) і тільки на акт розпорядження правами потрібна згода іншого власника патенту. З огляду на природу спільного права інтелектуальної власності на результат творчої, інтелектуальної діяльності, потрібно зазначити необхідність наявності згоди іншої сторони у випадку реалізації майнового права інтелектуальної власності кожною зі сторін самостійно.

У цьому випадку будь-які положення договору про виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт щодо передання майнових прав на створені за результатами виконання робіт об'єкти права інтелектуальної власності без згоди кожного співвласника будуть недійсними. Виконання умов договору на проведення НДДКР щодо передання замовнику тієї частини результатів проведених робіт, яка підлягає охороні як об'єкт права інтелектуальної власності, буде можливе, якщо стороною угоди про таке передання буде не лише виконавець за договором, але й працівник — творець об'єкта права інтелектуальної власності та суб'єкт спільного володіння правами інтелектуальної власності.

Оптимальним варіантом вирішення такої ситуації є укладання цивільно-правового договору, в якому однозначно визначається доля майнових прав інтелектуальної власності на відповід-

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

ні об'єкти права інтелектуальної власності, створені у зв'язку з виконанням трудового договору. Там же повинні бути передбачені умови виплати працівникові певної винагороди за використання майнових прав інтелектуальної власності.

Особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності в цивільних правовідносинах регулюються Цивільним кодексом України та визначаються умовами цивільно-правового договору, в якому можуть бути передбачені обсяг і умови набуття майнових прав інтелектуальної власності на результати творчої, інтелектуальної діяльності вторинними суб'єктами права інтелектуальної власності. Розподіл майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені у зв'язку з виконанням трудового договору, повинен бути визначений спеціальним законодавчим актом. Відповідно до чинного трудового законодавства, трудовий договір може бути укладений усно або в письмовій формі. У письмовому трудовому договорі цивільно-правові норми, зазвичай, не передбачені. Сучасна практика говорить про те, що й у колективних договорах, і в посадових інструкціях відсутні умови розподілу майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за трудовим договором. Тож за відсутності спеціального закону, питання, пов'язані з розподілом майнових прав інтелектуальної власності на результати творчої, інтелектуальної праці при виконанні трудових обов'язків, вирішуються шляхом тлумачення норми ст. 249 ЦК України. Буквальне тлумачення вказаної статті приводить до широкого визначення об'єктів права інтелектуальної власності, на які може претендувати роботодавець, а також до колізій норм щодо розподілу особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності.

Існує низка практичних проблем у цій сфері. Так за відсутності цивільно-

правового договору, що регламентує відносини сторін, втрата працівником статусу сторони трудового договору може бути підставою для припинення спільного права інтелектуальної власності з поступкою частки працівника на користь роботодавця. Такий висновок випливає з буквального тлумачення ст. 429 ЦК України, в якій автор прямо не ототожнюється з працівником, чому значною мірою сприяє відсутність детального врегулювання цих питань у законодавстві. Така ситуація буде неможлива у випадку, коли за працівником закон прямо визнає права автора (творця). За відсутності цивільно-правового договору щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності законом урегульований лише обсяг цих прав, які можуть належати сторонам. Однак цим усі питання не вичерпуються. У разі смерті працівника постає питання виділення частки працівника на користь його спадкоємців. Звільнення працівника до моменту подання заявки на патент, може позбавити його права на одержання патенту разом з роботодавцем. Можуть виникнути проблемні ситуації й у випадку банкрутства роботодавця [7].

З огляду на вищевикладене можна дійти таких висновків.

Трудовий договір є преюдицією для укладання цивільно-правового договору. Доцільно вирішити питання обмеження майнових прав інтелектуальної власності роботодавця на об'єкти права інтелектуальної власності як додаткову гарантію реалізації прав автора. У законі необхідно передбачити різні форми компенсації авторові вартості його творчої, інтелектуальної праці (як наприклад, отримання частини роялті за ліцензійним договором або частку акцій в інноваційному підприємстві як оплати), та інші питання, що потребують свого врегулювання, зокрема й ті, що виникають при наділенні працівника корпоративними правами, коли передання акцій працівникові йде одночасно з капіталіза-

цією об'єкта права інтелектуальної власності.

Неналежне врегулювання виконавцем (організацією-виконавцем) за цивільно-правовим договором правовідносин щодо розподілу прав на об'єкти права інтелектуальної власності із своїми працівниками позбавляє його права одноособово здійснювати розпорядження правами на створені за договором результати, що підлягають додержанню вимог, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності.

Замовник, який має намір на підставі договору на виконання науково-

дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт набути права на результати робіт, щодо яких законом передбачена охороною прав інтелектуальної власності, повинен вимагати від виконавця надання доказу приналежності йому правомочності розпорядження цими правами. Складність полягає в тому, що наявність таких прав на момент укладання договору малоімовірна. ♦

Список використаних джерел

1. Черничкина Г. Н. Договоры на выполнение научно-исследовательских, опытно-конструкторских и технологических работ [Электронный ресурс] // Право в Вооруженных Силах. — 2004. — № 2. — Режим доступа к ресурсу : <http://voenprav.ru/doc-2615-1.htm>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Голос України. — 2003. — 12 березня. — № 45.
3. Дзера О. В. Поняття та значення договору підряду // Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / [О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Т. 2. — 2002. — 640 с.
4. Підпригора О. О. Роль та значення договорів про виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт // Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / [О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. — К. : Юрінком Інтер, 2002 — Т. 2. — 2002. — 640 с.
5. Конспект лекцій «Право інтелектуальної власності» // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://readbookz.com/book/192/7097.html>.
6. Андрощук Г. А. Патентное право: правовая охрана изобретений : учеб. пос. / Г. А. Андрощук, Л. И. Работягова. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — К. : МАУП, 2001. — 232 с.
7. Право інтелектуальної власності : науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / [М. В. Паладій, Н. М. Мироненко, В. О. Жарова та ін.]; за заг. ред. М. В. Паладія, Н. М. Мироненко, В. О. Жарова. — К. : Парламентське вид-во, 2006. — 432 с.
8. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Паризький акт від 24.07.1971 року, чинний для України з 25.10.1995 року // Офіційний вісник України. — 2007. — 18 жовтня. — № 75.
9. Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24.07.1971 року, зміненого 02.10.1979 року) : Закон України від 31.05.1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — 23 травня. — № 21.

Надійшла до редакції 27.03.2012 року